

פרשת השבוע

עורכים: אביעד הכהן, מיכאל ויגודה
עריכה לשונית: יחיאל קארה

פרשת נשא, תשס"א, גיליון מס' 28

גדול השלום

השלום כערך על

אבי וינרוט*

פתח דבר

בכלל זה מוצא לו מקום מיוחד העיקרון של "שלום בית". בכל מקום שבית הדין יכול להימנע מגט כריתות, ויש בידו להשכין שלום, הוא מהפך עולמות כדי להשכין שלום בית, שהרי בעולמה של הלכה, "כל המגרש אשתו ראשונה, אפילו מזבח מוריד עליו דמעות" (גיטין צ ע"ב).⁴

מרהיבה היא בהקשר זה גישתו של ר' שמעון בן יוחאי. המדרש⁵ מספר שבאו אל ר' שמעון בני זוג ששהו עשר שנים זה עם זה ולא ילדו, ואמרו לו שהם רוצים להיפרד זה מזה. אמר להם: כשם שנישאתם מתוך שמחה, כך צריכים אתם להיפרד מתוך שמחה. הלכו ועשו סעודה, והשקתה האישה את בעלה יין ושיכרה אותו. אמר לה הבעל מתוך שכרות: כל חפץ טוב שיש בבית את רשאת ליטלו, ולכי לבית אביך. מה עשתה? המתינה לו עד שישן, ורמזה לעבדיה שיטלו את בעלה ויוליכוהו לבית

גדול הוא השלום בעיני המשפט העברי, עד כי אנו מחויבים להיות רודפי שלום,¹ כשם שאנו מחויבים להיות רודפי צדק.² חוק יסודות המשפט, תש"ם-1980, מפנה את בתי המשפט בשאלה משפטית הטעונה הכרעה, שאין לה תשובה בדבר חקיקה או בהלכה הפסוקה או בדרך של היקש, אל "עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל". ואומר פרופ' מ' אֶלון בעניין זה: "חקרתי ודרשתי, ולא מצאתי אף מערכת משפטית שבין עקרונות העל שלה מנוי השלום. למקם את השלום בשורה הראשונה, כשווה ערך לחרות, לצדק וליושר, הוא ייחודה של מורשתנו".³

* ד"ר אבי וינרוט, עו"ד, מרצה בפקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל-אביב.

¹ "בקש שלום ורדפהו" (תהלים לד, טו); "הלל אומר: הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום" (משנה, אבות א, יב).

² "צדק צדק תרדוף" (דברים טז, כ).

³ מדברי הפתיחה של פרופ' מ' אלון בסמינר בנושא "השלום במקורות ישראל", חוג בית הנשיא לתנ"ך ומקורות ישראל, ירושלים תשנ"ז.

⁴ ההתייחסות למזבח יסודה בעובדה שאין להניף ברזל על אבני המזבח, שהרי הגרזן כורת, ואילו המזבח משכין שלום בין האדם לבין אביו שבשמים.
⁵ שיר השירים רבה א.

אינה משפיעה עליה לרעה, אלא להפך, אות הוא שלא נסתרה עם אחר.

התערבות אלוהית זו נחוצה, כיוון שמשעה שנכנסה באדם תולעת החשד באשתו, החשד עלול לכרסם בלבו ולכלות את השלום בינו לבין אשתו.⁹ על כן, כדי שיצא החשד מלבו של האדם המקנא לאשתו, מבטיח לו כביכול הקב"ה בעצמו, שאשתו טהורה.¹⁰

הכוח האלוהי מתערב אפוא כדי להשכין שלום בין איש לאשתו, ובלשון הרב שמשון רפאל הירש¹¹, מנהיג היהדות האורתודוקסית בגרמניה במאה ה"ט:

סדר השקיית סוטה קרוי 'תורה' (במדבר ה, ל), ולפיכך הוא נושא את האופי של דיני נפשות (סוטה יז ע"ב)... וכל המעשים הנעשים בסוטה כשרים רק ביום... לא כוחות אופל עושים כאן במחשך מעשיהם, אלא הכח האלוקי של תורת ה' מתערב כדי לשמור על ענייניו של "האדם" ועל החירות המוסרית של החברה האנושית.

יתרה מכך, בפרשת סוטה אנו מוצאים שכביכול הקב"ה מוחל על כבודו ומסכים למחות את שמו הקדוש במים שתשתה אותם האישה למען הערך הנעלה של "שלום בית", כמו ששנינו:

תני רבי ישמעאל: גדול שלום, ששם הגדול שנכתב בקדושה, אמר הקדוש ברוך הוא ימחה במים, כדי להטיל שלום בין איש לאשתו (ויקרא רבה ט, ט).

נשאלת השאלה: האמנם ייתכן להעדיף את ערך "שלום בית" בין הבעל המקנא לאשתו שנסתרה לאחר שהוזהרה על פני שמו הגדול של הקב"ה? ! וכי היינו דוחים מפני שלום בית גם את הערך של אי-חילול שבת? ! במה נופל ערך קדושת השם וכבוד שמים, אשר על פי ההשקפה היהודית הוא תכלית האדם והבריאה כולה, מקדושתה של השבת?

⁹ וכן נאמר בתלמוד: "כעס בבית כתולעת שבתוך שומשומין" (סוטה ג ע"ב).

¹⁰ ראה הרב יעקב קמיניצקי, אמת ליעקב, במדבר ה, טו: "כי טבע האדם הוא שאם נכנס בלבו חשד על אשתו, שוב לא יצא הספק מלבו לעולם, אלא אם כן הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו מבטיח לו שאמנם היא טהורה... נאמנות עדים היא גזרת הכתוב שעלינו להאמינם כדי לקבוע הדין על פיהם, אבל לרגשי ולחשדי הבעל לא יועיל זה... לכן צוותה התורה למחות את שם ה' ולהשקות את המים... והרי זה כאילו הקב"ה בעצמו מעיד על אשה זו שטהורה היא. נמצא שיסוד פרשת סוטה אינו להעניש את החוטאת, אלא אדרבה - להבטיח כי תהא זכאית גם בעיני בעלה בלי שום פקפוק כלל".

¹¹ הרש"ר הירש, בביאורו לספר במדבר ה, כג.

אביה. משנתפכח הבעל מיינו וניעור משנתו, שאל: היכן אני מצוי? אמרה לו: בבית אבא. אמר לה: מה לי ולבית אביך? אמרה לו: לא כך אמרת לי, כל חפץ טוב שיש בבית טלי אותו ולכי לבית אביך? ! אין לי חפץ טוב בעולם יותר ממך. שבו אל ר' שמעון בן יוחאי, וסיפרו לו את המעשה. עמד ונתפלל עליהם, ונפקדו. הנה כי כן, אין דבר העומד בפני השלום.

השלום בין איש לאשתו

סוגיית האישה הסוטה שבפרשתנו, מעניקה לנו הזדמנות מיוחדת לעמוד על עקרונות היסוד של "שלום בית" בפרט ועל "שלום בין הבריות" ככלל, הניצבים ביסוד שיטת המשפט העברי.⁶

בפרשה זו אנו ניצבים בפני הוראת התורה באשר לבדיקת טענתה של אישה שהזהיר אותה בעלה בפני עדים שלא תיסתר עם איש פלוני, ועל אף אזהרה זו, בא עד אחד והעיד שנסתרה עם אותו אדם. מה היה בין האיש לבין האישה בעת שהתייחדו, אין אנו יודעים: האישה אומרת "טהורה אני", אך בעלה אינו מאמין לה. על זה נאמר בפרשתנו ששניהם צריכים לבוא אל הכהן, והכהן כותב על גבי מגילת קלף את פרשת סוטה הכתובה בתורה, ומוחה את המגילה, אשר שם ה' כתוב בה, לתוך מים מעורבים בעפר שניטל מן המשכן.⁷ האישה שותה מן המים הללו, המכונים "מי המרים",⁸ ואם שתיית המים

⁶ להשתתת המשפט העברי על עקרונות יסוד, ראה פירוש הרמב"ן לפסוק "ועשית הישר והטוב" (דברים ו, יח): "על דרך הפשט, יאמר: תשמרו מצוות ה' ועדותי וחוקותי, ותכוון לעשות הטוב והישר בעיניו בלבד... ולרבותינו בזה מדרש יפה, אמרו: זו פשרה ולפנים משורת הדין. והכוונה בזה כי מתחילה אמר שתשמור חוקותי ועדותי אשר ציון, ועתה יאמר גם באשר לא ציון תן דעתך לעשות הטוב והישר בעיניו... וזה עניין גדול, לפי שאי אפשר להזכיר בתורה כל הנהגות האדם עם שכניו ורעיו וכל משאו ומתנו ותיקוני הישוב כולם. אבל אחרי שהזכיר מהם הרבה - כגון: 'לא תלך רכיל', 'לא תקום ולא טור', ו'לא תעמד על דם רעך', 'לא תקלל חרש', 'מפני שיבה תקום' וכיוצא בזה - חזר לומר בדרך כלל שיעשה הטוב והישר בכל דבר... ואפילו מה שאמרו: פרקו נאה ודבורו בנחת עם הבריות, עד שיקרא בכל עניין חם וישר".

והשווה דבריו הידועים של השופט סימונד (Viscont) בפרשת *Sumonds v. Midland Silicons* [1962] 1 All E. R. 1, 7: "The law is developed by the application of old principles to new circumstances. **Therein lies its genius**".

⁷ את השילוב בין שלושת מרכיבי המשקה שהאישה שותה - המים, העפר ושם ה' - מבהיר המדרש: "ולמה מים? ממקום שבאת; ועפר? למקום שהיא הולכת; וקטב? לפני מי שהיא עתידה ליתן דין וחשבון" (מדרש רבה, ט, כ).

⁸ למשמעות שתיית המים הללו, ראה ביאורו הנפלא של ר' חיים בן עטר, בספרו "אור החיים". וראה תיאורו של הרב א"א דסלר, מכתב מאליהו, ג, עמ' 197.

בקדושה, אמר הקב"ה: ימחה על המים בשביל להטיל שלום בין איש לאשתו (ויקרא רבה, פרשת צו ט, ט).¹²

השלום בעולמה של ההלכה

בעולמה של ההלכה, יש לשלום שני תפקידים.

ראשית, הוא עיקרון פרשני בדרך פסיקת הדין,¹³ המתבסס על הפסוק: "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום" (משלי ג, יז). שנית, הוא מטרה ותכלית בפני עצמו.¹⁴ על בסיס עיקרון זה נקבעו הלכות שונות בדיני איסור והיתר¹⁵ בתחום המשפט הציבורי¹⁶ ובתחום דיני הניזקין¹⁷. כך, למשל, התעוררה אצל אמוראי ארץ-ישראל שאלת דינה של אישה ששברה כלים משל בעלה ברשלנות: האם דינה כדין שומרת חינם או שומרת שכר? ומסקנת הגמרא היא¹⁸, שמשום שלום בית, היא אינה נחשבת אפילו שומרת חינם. וכך פסק הרמב"ם בעניין זה:

האשה ששברה כלים בעת שעשתה מלאכותיה בתוך ביתה, פטורה. ואין זה מן הדין, אלא תקנה. שאם אין אתה אומר כן, אין שלום בתוך הבית לעולם, אלא נמצאת נזהרת ונמנעת מרוב המלאכות, ונמצאת קטטה ביניהם (רמב"ם, הלכות אישות, פרק כא, הלכה ט).

¹² פרק זה במדרש הוקדש כולו לגדולתו של השלום. וראה דברי אחיתופל לדוד המלך: "ומה לעשות שלום בין איש לאשתו, אמרה תורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים, לעשות שלום לכל העולם כולו על אחת כמה וכמה" (סוכה נג ע"א וע"ב).

¹³ ראה, למשל, יבמות פז ע"ב, שהמקור לאי-חיוב האדם במצוות ייבום באחות אשתו לאחר מות אשתו, יסודו בכלל: "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום" (משלי ג, יז). וראה פסק ההלכה של ר' שלמה לוריא, חכמת שלמה, יבמות פז ע"ב, בנוגע לאחד מדיני הייבום: "דברי תורה יהיו הכל בנועם ומוג השווה, לא שיהא העניין מעוקם, שאחת תהא שרויה בשמחה והשניה בצער". וראה א"א כי טוב, איש וביתו, פרק ו, העוסק בשלום בית, עמ' פז: "על התורה ומצוותיה נאמר: 'דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום'. כל המשנה מדרכיה, בין מוסיף ובין גורע, עוקר רגליו מן התורה, ונמצא מחוצה לה, מקום שאין שם נועם ואין שם שלום".

¹⁴ ראה דברי מ' אלון, "אלה הן אמרות אגב... בטעות יסודן ומן הראוי לסטות מהן", ערעורים והרהורים בעקבות פרשיות בבלי ולב", בתוך: רב תרבותיות במדינה דמוקרטית ויהודית, ספר הזיכרון לאריאל רוזן-צבי ז"ל, הוצאת רמות, עמ' 367.

¹⁵ ראה המקורות הרבים המובאים בספרו של מ' אלון, המשפט העברי, מהדורה שלישי, ירושלים תשמ"ח, עמ' 323-325.

¹⁶ שו"ת מהרי"ק, סימן קפא.

¹⁷ ראה המקורות הרבים המובאים במפתח השו"ת של חכמי ספרד וצפון אפריקה, בעריכת מ' אלון, ירושלים תשמ"ו, עמ' כה.

¹⁸ ירושלמי, כתובות, פרק ט, הלכה ד.

דומה שהתשובה לכך היא: אכן האדם אינו רשאי לבצע איזון אופקי בין ערכים, ואין בידו לעבור על מצוות שונות משום דרכי שלום, אך כאן הקב"ה בעצמו מוחל על כבודו, ומסכים למחיית שמו הקדוש במי הסוטה, כדי להשכין שלום בין איש לבין אשתו. אדרבה, זהו כבודו של הקב"ה, הניצב לימינה של האישה הנרדפת, שאין לה דרך להוכיח את תומתה, כדברי חז"ל: "בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה, שם אתה מוצא ענוותנותו" (מגילה לא ע"א). עם זאת, מכיוון שמדובר בהנהגה האלוהית, הדבר מלמדנו על משקלו העצום של ערך השלום.

ואכן, פרשת סוטה מהווה מקור מופתי הן בעולמה של אגדה הן בעולמה של הלכה.

השלום בעולמה של האגדה

בעולמה של אגדה, יודעים דברי המדרש אודות התנא ר' מאיר שהיה יושב ודורש בלילי שבתות בבית הכנסת של "חמת", והייתה אישה אחת באה לשמוע את דרשתו. פעם אחת נתארכה הדרשה ונתעכבה האישה מלשוב לביתה. משהגיעה לביתה, מצאה את הנר כבוי ואת בעלה ממתין לה לסעודה. לשאלת בעלה לסיבת איחורה, השיבה לו שהייתה בבית המדרש ושמעה את דרשת ר' מאיר, והדרשה נתארכה. הבעל, שלא היה מוקיר תורה, נשבע שלא ירשה לאשתו לשוב הביתה, עד אשר תלך ותירק בפניו של הדרשן. שהתה האישה מחוץ לביתה שבת ראשונה ושבת שנייה ושבת שלישית עד שאמרו לה השכנות: עד עכשיו אתם "צהובים" זה לזה ושרויים ברוגז? בואי נלך אל הדרשן. כיוון שראה אותן ר' מאיר, הבין ברוח הקודש מה קרה. מיד עשה עצמו כאילו הוא חש בעינו, החל מפהק כמי ששלטה בו עין רעה, ואמר: היש כאן אישה היודעת ללחוש לעין הרע? וידוע שדרכן של המלחשות הייתה לירוק על מקום החולי. אמרו לה השכנות: עכשיו תוכלי לירוק בפניו ותהיי מותרת לבעלך. ניגשה האישה אל ר' מאיר, אך כשראתה אותו נתייראה מפניו. אמרה לו: "איני יודעת ללחוש על המכה". אמר לה ר' מאיר, אף על פי כן, ירקי בפניי שבע פעמים. אחר שעשתה כן, אמר לה: אמרי לבעלך, שהוא ביקש שתירקי בפניי פעם אחת, ואת ירקת שבע פעמים. אמרו לו תלמידיו לר' מאיר: "רבי, כך מבזים את התורה?". אמר להם: "לא דיו למאיר להיות שווה לקונו, שכך שנה ר' ישמעאל: גדול שלום, ששם הגדול שנכתב

מה יאכל, אלא מן הצדקה, שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק. הרי שאין לו אלא פרוטה אחת ולפניו קידוש היום [=לקנות יין לקידוש של שבת] והדלקת נר חנוכה, מקדים לקנות שמן להדליק נר חנוכה...

היה לפניו נר ביתו [=נר של שבת] ונר חנוכה או נר ביתו וקידוש היום, נר ביתו קודם, משום שלום ביתו, שהרי השם נמחק לעשות שלום בין איש לאשתו. גדול השלום, שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם, שנאמר: "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום" (רמב"ם, הלכות מגילה וחנוכה, פרק ד, הלכות יב-יד).

סוף דבר

לסיום סקירה זו, יפה להביא מדברי הרב אליהו כי טוב, בספרו "איש וביתו"²⁴:

מה יעשה אדם וינצל מדינה של מחלוקת? מה יעשה ראש הבית כדי שיקרב את קרוביו אליו ויכונן איתם יחד את משטרו על מכון אמת, ויכון השלום ביניהם תמיד?

תהא ראשית ממלכתו על עצמו. יעשה קודם מלחמה על עצמו, וישליט את דעתו על רגזותו; או אז יהיו כל דבריו נשמעים, בין אומרם ובין אין אומרם; או אז יהיו אנשי ביתו יודעים את רצונו ומשתדלים מדעת עצמם לעשותו ולגרום לו קורת רוח.

כל אשר לו יתן האדם בעד כבודו, כל מאמץ לא יקר לו בעד שלומו וטובו, והרי אין המאמץ הזה של שליטה עצמית קשה משאר מאמציו. כל שאר המאמצים תועלתם ספק, וזה תועלתו וודאי. ובחנונו נא בזאת. אמרו חכמי הנפשות: אם לא יפתחו ארובות השמים להוריד לכם ברכה עד בלי די, ושלום.

מקום מיוחד נועד לעיקרון זה בתחום דיני המשפחה¹⁹, בענייני רכוש בין הורים לילדיהם²⁰, ביחסי הממון בין בני הזוג²¹, בדיני ייבום וחליצה ובדיני עגונות²².

וכבר הבהיר המהרש"א (פולין, המאה הט"ז-י"ז) את הטעם להקל בנושא מסוים כדי להתיר אישה מעגונותה, ואמר:

ואמר: "שלום רב לאוהבי תורתך" (תהלים קיט, קסה) – שאין זה עקירה של דין תורה, אלא ממידת שלום, שלא תעגן האשה. וכתב: "דרכיה דרכי נועם... מסיים: 'ה' עז לעמו יתן" (תהלים כט, יא). שאין זה עקירת דבר מן התורה, כי הקב"ה נתן עוז וכח לעמו, שהם תלמידי חכמים בדבר הזה להיות מקילין בדבר, שהרי ה' יברך את עמו בשלום. כמו שכתוב: "וכל נתיבותיה שלום" (משלי ג, יז), ואין כאן שלום אם תתעגן. ובדרך זה יתפרש המקרא: "ישא ה' פניו אליך" (במדבר ו, כו) – גם לעקור דבר מן התורה, לפי ש"ישים לך שלום".

הרב משה פינשטיין²³, מגדולי פוסקי ההלכה בדור האחרון, התיר לכהן לבקר את קרוביו בבית החולים בנסיבות מסוימות על אף החשש מפני טומאת כהנים, וטעמו:

ולכן לצורך גדול יש להתיר לכהן לבקר חולה קרובו, כגון מפני צערו הגדול, כשהחולה הוא אביו או בנו, ומשום שלום המשפחה, כשהם קרובי אשתו, וכל שכן כשאשתו חולה, שהוא ענין שלום בית.

אך בעיקר ניתן ללמוד על מקומו של השלום בעולמה של הלכה מדברי הרמב"ם בסוף הלכות חנוכה:

מצוות נר חנוכה מצווה חביבה היא עד מאוד, וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים שעשה לנו. אפילו אין לו

¹⁹ ראה למשל, שו"ת חלקת יעקב, אורח חיים, סימן כט, ס"ק א.
²⁰ ראה, בבא מציעא יב ע"א. וראה עוד המקורות המובאים בספרו של מ' אלון, המשפט העברי, עמ' 340-341.

²¹ כתובות נח ע"ב; בבא קמא לב ע"א; שם פח ע"ב-פט ע"א.

²² כך, למשל, מצינו בתקנות רבנו תם שאסור לאדם להניח את אשתו לבדה יותר משנים-עשר חודש בלא רשות בית הדין, אלא אם כן הסכימה אשתו לכך בפני עדים, כשהדבר הכרחי לשם פרנסת הבית או לשם תלמוד תורה, ורק אם יהיה שלום בינו לבין אשתו. ולאחר שוב הבעל לביתו עליו לשהות עמה לפחות שישה חודשים. ראה לעניין זה, שו"ת בנימין זאב, סח; שו"ת מהר"ם בר' ברוך מרוטנברג, דפוס פראג, סימן קנג, וסימן תרכב. וראה שפע המקורות המובאים בספרו של מ' אלון, המשפט העברי, עמ' 326-325, ועמ' 434-435.

²³ הרב מ' פינשטיין, שו"ת איגרות משה, יורה דעה, חלק ב, סימן קסו, ד"ה הגה האבריים.

²⁴ א"א כי טוב "איש וביתו", פרק ו, עמ' נ', "כיצד ניצולים מדינה של מחלוקת".